

Вікторія ТУРЯНИЦЯ

**ПРАВознавство:
НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ
ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ**

**Для студентів першого (бакалаврського) рівня
денної та заочної форм навчання
державного закладу вищої освіти
«Ужгородського національного університету»
за вимогами Болонської системи**

УЖГОРОД – 2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Вікторія ТУРЯНИЦЯ

**ПРАВознавство:
Навчально-методичний комплекс по забезпеченню
вивчення дисципліни**

**Для студентів першого (бакалаврського) рівня
денної та заочної форм навчання
державного закладу вищої освіти
«Ужгородського національного університету»
за вимогами Болонської системи**

УЖГОРОД – 2022

ТУРЯНИЦЯ В.В. Правознавство: навчально-методичний комплекс по забезпеченню вивчення дисципліни / Для студентів першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форм навчання ДЗВО «Ужгородський національний університет» за вимогами Болонської системи. – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. – 54с.

Навчально-методичний комплекс розроблений, на основі нормативних документів Міністерства освіти і науки України та «Положення про оцінювання навчальних досягнень студентів УжНУ за кредитно-модульною системою», затвердженого Вченою Радою вузу 26 лютого 2015 р.

Рецензенти:

Лазур Я. В., доктор юридичних наук, професор, декан юридичного факультету ДЗВО «Ужгородський національний університет».

Баяновська М. Р., кандидатка педагогічних наук, докторка філософії, доцентка, завідувачка кафедри методики викладання суспільно-гуманітарних дисциплін Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти.

Навчально-методичний комплекс обговорений і схвалений до друку на засіданні кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ДЗВО «УжНУ» (протокол № 11 від 23 травня 2022 року)

Навчально-методичний комплекс схвалено на засіданні науково-методичної комісії юридичного факультету ДЗВО «УжНУ» (протокол № 3 від 13 червня 2022 року)

Навчально-методичний комплекс з «Правознавства» для студентів за напрямом підготовки:

Економічний факультет:

6.030504 - Економіка підприємства,

6.030509 – Облік і аудит,

6.030508 – Фінанси і кредит,

6.030505 - Управління персоналом та економіка праці.

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Мета та завдання навчальної дисципліни	7
Структура змістових модулів з курсу «Правознавство»	10
Програма курсу «Правознавство».....	12
Плани семінарських занять і методичні рекомендації по їх реалізації.....	14
Зауваги до підготовки та проведення семінарських занять.....	33
Проведення модульного та підсумкового контролю	35
Рівні компетентності (навчальних досягнень студента), критерії та шкала оцінювання	38
Питання, що виносяться на іспит (залік)	43
Список рекомендованих джерел та літератури	45

ПЕРЕДМОВА

Сучасна освіта – фундаментальна основа людської життєдіяльності, самореалізації особистості у вік глобалізаційних процесів. Значущість освіти і науки в розвитку особистості та суспільства визначається об'єктивними тенденціями як загальноосвітнього поступу, так і тісно пов'язаними внутрідержавними процесами. Перехід людства від індустріального суспільства до суспільства науково інформаційних технологій, а відтак і формування суспільства високого інтелекту об'єктивно висуває освіту і науку до найбільш пріоритетних сфер.

Необхідність реформування, вдосконалення освіти та підвищення її якості є найважливішою соціокультурною проблемою, зумовленою процесами глобалізації та потребами формування умов індивідуального розвитку особистості, її соціалізації та самореалізації.

Розвиток України визначається сьогодні у загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. Для України європейська інтеграція, як свідомий суспільний вибір, може стати основою національної консолідації.

Особлива увага в умовах глобальної інтеграції процесів світового і національного розвитку повинна бути приділена освітній сфері України, зокрема вищій освіті. Інтеграційний процес на даному напрямі полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіті і науці, що в результаті призводить до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища.

Визнаючи вищу освіту однією з провідних галузей розвитку суспільства, державна політика спрямована на створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, на оновлення змісту

освіти, організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, науково-технічних досягнень, впровадження інноваційної діяльності та підвищення якості вищої освіти, наголошується у Законі України «Про вищу освіту».

Шляхи модернізації підготовки висококваліфікованих спеціалістів у вищій школі України враховують загальноєвропейські підходи, що дає змогу нашим випускникам ефективно інтегруватися в освітній простір Євросоюзу та бути конкурентоспроможними на європейському ринку послуг. Адже Україна приєдналася до Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європі, що була розроблена під егідою Ради Європи і ЮНЕСКО і прийнята в 1997 році, а також до Болонської, основною метою якої є створення вільного доступу, відкритого європейського простору до вищої освіти у вузах Європи.

Держави, які приєдналися до Болонської конвенції, створили Європейську кредитно-трансферну систему (European Credit Transfer System – ECTS), яка уніфікує вимірювання обсягів і оцінювання навчальної діяльності студента, підвищує ефективність та вдосконалює європейську міжвузівську кооперацію як засіб поліпшення якості освіти та розвитку мобільності випускників для їх працевлаштування на європейському ринку. Дана система сприяє полегшенню визнання навчальних досягнень студентів вузами за допомогою використання загальнозрозумілої системи оцінювання у вигляді кредитів і оцінок. Характерною ознакою даної системи є і те, що знання, отримані студентом в одному вузі, мають силу і адекватно оцінюються в усіх державах, що входять до Болонського процесу.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Процес побудови правової держави та громадянського суспільства в Україні, насамперед, передбачає необхідність формування нового, вищого рівня правової свідомості та правової культури. Великого значення набувають правове виховання і правова освіта, адже без глибоких знань права та законодавства, прав, свобод та обов'язків людини і громадянина еволюційний розвиток жодного суспільства не відбувається, а тому зростає роль викладання навчальної дисципліни «Правознавство» для студентів підготовки бакалаврів всіх напрямів.

Вивчення дисципліни «Правознавство» особливої актуальності набуває з огляду та проведення правової реформи, в процесі якої планується прийняття багатьох нових законів, створення ефективної національної правової системи, яка інтегрується в Європейське правове поле.

Навчальна дисципліна «Правознавство» передбачає вивчення основ теорії держави і права, важливих інститутів конституційного, адміністративного, трудового, цивільного, кримінального, сімейного, господарського, фінансового та інших галузей права.

Даний навчально-методичний комплекс містить робочу навчальну програму, плани семінарських занять та методичні поради засвоєння даної дисципліни, перелік рекомендованих джерел та літератури, питання до модульного, підсумкового контролю та комплект контрольних завдань до комплексної контрольної роботи.

З метою прозорості оцінювання навчальних досягнень студентів нами підготовлені методичні рекомендації «Форми контролю, критерії та шкала оцінювання навчальних досягнень студента при вивченні курсу правознавство». Для опанування завдань самостійної роботи підготовлені науково-методичні рекомендації «Комплексний підхід до самостійної роботи студента», де розкрито раціональні прийоми моделювання пошуку, відбору та творчого використання юридичної інформації та роботи над першоджерелами.

Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Правознавство» відображає напрями та обсяги навчальної роботи студента відповідно до вимог

кредитно-модульної системи.

Головною метою та завдання навчально-методичного комплексу є надання допомоги отримати систематизовані наукові знання, виробити у них вміння тлумачити та застосовувати нормативно-правові акти, юридично грамотно оцінювати юридичні факти, розуміти закономірності та особливості державно-правових інститутів України.

Використання даного комплексу допоможе студентам поглибити знання, отримані на лекціях, та під час самостійної роботи з навчальною і науковою літературою, першоджерелами закріпити їх на семінарських заняттях, зорієнтуватися в загальному обсязі навантаження та спланувати раціональне використання свого часу на вивчення дисципліни «Правознавство».

Становлення України як правової держави передбачає якісно новий рівень підготовки бакалаврів всіх напрямів. Цьому у великій мірі сприяє вивчення дисципліни «Правознавство».

Метою дисципліни є формування у студентів економічних спеціальностей відповідного рівня правової свідомості, правової компетентності, тобто сукупності якостей, що відображають ступінь кваліфікації фахівця-економіста, рівень його правових знань, умінь, навичок, усвідомленого сприйняття соціально-правового досвіду та здатність до їх ефективної реалізації в своїй практичній діяльності у сфері господарювання.

Завданням курсу є вивчення студентом історії виникнення держави, права, оволодіння та засвоєння основних юридичних категорій, закономірностей, понять, зокрема, держави, права, правоутворення, правореалізації, законності і правопорядку, правомірної та протиправної поведінки, юридичної відповідальності тощо.

Студент має набути знань із основ таких галузей права, як конституційне, трудове, цивільне, екологічне, фінансове, господарське, сімейне, адміністративне, кримінальне і т.д.

Наголошується на ролі дисципліни серед інших дисциплін у професійній підготовці із врахуванням профілю підготовки на факультетах.

Засвоєння правових знань студентом можливе за умови систематичного

вивчення та повсякденного його застосування в процесі життя, дає можливість формувати в особистості новий, вищий рівень правосвідомості та правової культури.

Вивчення курсу «Правознавство» має і свою специфіку з огляду на проведення правової реформи в Україні та інтеграції нашої країни в міжнародне та європейське правове поле. Дисципліна базується на чинному законодавстві України, практиці його застосування та останніх наукових джерелах.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: - на понятійному рівні основні категорії, поняття з курсу, їх визначення, сутність та зміст.

- історію виникнення та основні етапи розвитку держави і права як специфічних явищ в історії людської цивілізації;

- зміст та особливості основ таких галузей права, як конституційне, трудове, цивільне, екологічне, фінансове, господарське, сімейне, адміністративне, кримінальне і т.д.

вміти: - на рівні відтворення правильно оцінювати сутність та зміст конкретних правових явищ (ситуацій), орієнтуватися в чинному законодавстві (Конституція України, закони та відповідні підзаконні нормативно-правові акти), застосовувати необхідні правові акти;

- застосовувати набуті знання з курсу «Правознавство» у дослідженні наукових державно-правових проблем, робити із цих досліджень науково обґрунтовані правові висновки і узагальнення, вміло використовувати їх у власній професійній діяльності;

- з'ясувати сутність, особливості та еволюцію розвитку держави, її правової системи, протиріччя і способи їх вирішення в ході складного соціального розвитку;

- опираючись на гуманістичний зміст науки, що вивчається, реалізовувати на практиці основні положення її теоретичних положень по формуванню духовного потенціалу нашого суспільства, створення обґрунтованої та оптимальної суспільно-правової системи України.

СТРУКТУРА ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ

З КУРСУ «ПРАВознавство»

Організаційно-методичною структурою навчальної дисципліни є змістовий модуль, який містить науково-обґрунтовані та логічно завершені самостійні одиниці навчального матеріалу, об'єднані в завершену цілісну систему.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	с	лаб	інд	с.р.		л	с	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1.												
Тема 1. Основні характеристики держави		4	2	-	-	6	-	2	-	-	-	10
Тема 2. Основні характеристики права		4	1	-	-	6	-	2	-	-	-	10
Тема 3. Основи конституційного законодавства України		2	2	-	-	6	-	1	-	-	-	10
Тема 4. Судова система та правоохоронні органи України. Правозахисна діяльність		2	2	-	-	5	-	1	-	-	-	9
Разом за змістовим модулем 1		15	7	-	-	23	-	6	-	-	-	39
Змістовий модуль 2												
Тема 5. Цивільне законодавство		2	2	-	-	6	-	2	-	-	-	10
Тема 6. Сімейне законодавство		2	1	-	-	6	-	1	-	-	-	10
Тема 7. Трудове законодавство. Законодавство про соціальний захист		2	2	-	-	6	-	1	-	-	-	10
Тема 8. Господарське та фінансове законодавство		2	2	-	-	4	-	1	-	-	-	9
Тема 9. Екологічне та земельне законодавство		2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Тема 10. Основи адміністративного та кримінального законодавства		2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Разом за змістовим модулем 2		15	7	-	-	23	-	6	-	-	-	39
Всього		30	14	-	-	46		12				78

Примітка: у рамках реалізації змістових модулів студентом також виконується самостійна робота з вивчення питань, які не включені до семінарських та лекційних занять, що завчасно визначаються викладачем.

ПРОГРАМА КУРСУ «ПРАВознавство»

Тема 1. Основні характеристики держави

Поняття та основні ознаки держави. Політичні та соціальні чинники, що зумовили виникнення держави. Основні теорії походження держави. Функції держави. Класифікація держав за їх формою. Механізм держави. Хронологічний перелік держав, які існували на території сучасної України. Поняття та ознаки громадянського суспільства. Загальна характеристика правової держави.

Тема 2. Основні характеристики права

Поняття та основні ознаки права. Етапи виникнення права. Поняття та види соціальних норм. Спільні та відмінні ознаки права й інших соціальних норм. Структура норми права. Правовідносини та їх склад. Система права та система законодавства. Конституція: поняття й види. Закони і підзаконні нормативні акти. Законність, її принципи та гарантії. Правова поведінка, її види. Правопорушення, його основні елементи. Види правопорушень. Юридична відповідальність та її види.

Тема 3. Основи конституційного законодавства України

Конституція України – основний Закон держави. Народовладдя в Україні та форми його здійснення. Види референдумів. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина, гарантії їх дотримання. Громадянство України. Поняття виборчої системи. Проведення виборів в Україні. Порядок висування кандидатів у народні депутати в Україні. Основи правового статусу народного депутата України. Вибори Президента України. Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні. Структурні органи, посадові особи та апарат Верховної Ради України. Комітети і комісії Верховної Ради України. Законодавчий процес в Україні. Правовий статус і компетенція Президента України. Адміністрація Президента України. Кабінет Міністрів України: склад, порядок формування, повноваження. Центральні та місцеві органи виконавчої влади. Поняття і система органів місцевого самоврядування. Порядок формування, організація роботи органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

Тема 4. Судова система та правоохоронні органи України. Правозахисна діяльність.

Функції судової влади. Основні принципи судоустрою та судочинства. Система судоустрою в Україні. Конституційний Суд України. Система правоохоронних органів України. Органи прокуратури. Органи внутрішніх справ України. Служба безпеки України. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Адвокатура в Україні. Нотаріат в Україні.

Тема 5. Цивільне законодавство

Цивільне право України: поняття і система. Поняття і структура цивільного законодавства. Цивільно-правові відносини та їх склад. Правочини. Суб'єкти цивільних правовідносин. Об'єкти цивільних правовідносин. Цивільні право- і дієздатність. Поняття договору і його види. Поняття, основні ознаки, види юридичних осіб. Відповідальність у цивільному праві. Право власності та інші речові права. Поняття творчої діяльності та інтелектуальної власності. Форми власності. Суб'єкти права власності. Захист права власності. Зобов'язання у цивільному праві. Види зобов'язань. Позадоговірні зобов'язання. Спадкове право. Спадкування за законом і заповітом.

Тема 6. Сімейне законодавство

Законодавство України про шлюб та сім'ю. Шлюб. Умови вступу до шлюбу. Порядок укладання шлюбу. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя. Шлюбний контракт. Припинення шлюбу та визнання його недійсним. Права та обов'язки матері, батька та дитини. Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів. Усиновлення (удочеріння). Опіка і піклування.

Тема 7. Трудове законодавство. Законодавство про соціальний захист

Предмет і система трудового права. Джерела трудового права. Трудовий договір: поняття, умови укладення, форма, сторони і зміст. Прийняття на роботу. Підстави і порядок припинення трудового договору. Колективні договори та угоди. Робочий час і час відпочинку. Робочий час і час відпочинку неповнолітніх. Оплата праці. Трудова дисципліна. Дисциплінарний проступок. Матеріальна відповідальність. Види матеріальної відповідальності. Розв'язання індивідуальних та колективних трудових спорів. Соціальне забезпечення як галузь права. Пенсійне страхування. Поняття та види пенсій в Україні. Види державної допомоги сім'ям з дітьми.

Тема 8. Господарське та фінансове законодавство

Поняття і предмет правового регулювання господарського права України. Поняття підприємницької діяльності. Вимоги до підприємницької діяльності. Види підприємницької діяльності. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності. Припинення підприємницької діяльності. Поняття і види підприємств. Господарські товариства. Об'єднання підприємств. Фінансове право України: поняття і предмет правового регулювання. Система та джерела фінансового права. Поняття, функції та види податків. Платники податків та об'єкти оподаткування. Поняття, функції та структура банківської системи України.

Тема 9. Екологічне та земельне законодавство

Загальна характеристика законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Екологічні права та обов'язки громадян. Загальна характеристика земельного права. Форми власності на землю. Приватизація землі. Оренда землі. Порядок вирішення земельних спорів.

Тема 10. Основи адміністративного та кримінального права

Адміністративне право і державне управління. Загальні засади діяльності та статус державних службовців. Адміністративні правопорушення та їх суб'єкти. Поняття, склад адміністративного правопорушення. Види адміністративних стягнень. Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Поняття кримінального права. Поняття злочину та його ознаки. Склад злочину. Стадії вчинення злочину. Співучасть у вчиненні злочину. Добровільна відмова від доведення злочину до кінця. Кримінальна відповідальність та її підстави. Обставини, що виключають кримінальну відповідальність: необхідна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця. Мета покарання та його види. Особливості кримінальної відповідальності і покарання неповнолітніх.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПО ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Тема 1. Основні характеристики держави

1. Поняття та основні ознаки держави.
2. Функції держави.
3. Форма державного правління. Форма державного устрою. Державний режим.
4. Поняття та ознаки громадянського суспільства.

Самостійна робота студента

Підготувати міні-доповідь на 7-10 хв. на тему «Основні теорії походження держави».

Мета: розкрити поняття держави, охарактеризувати основні ознаки держави, дати визначення поняття функції держави, навести критерії їх класифікації, розкрити поняття форми державного правління, форми державного устрою та державного режиму, що дасть можливість засвоїти студентами категорії, поняття та ознаки, сформувати у них навички аналізу політико-правових поглядів на державу, систематизувати знання і виробити власні висновки із даної проблеми.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, висловлювання видатних вчених про державу, технічні засоби навчання.

Ключові слова: держава, ознаки держави, функції держави, види функцій держави, механізм держави, апарат держави, державний орган, форма державного правління, монархія, республіка, державний устрій, унітарна держава, федерація, державний режим, демократія, тоталітаризм, авторитарний режим, громадянське суспільство, правова держава.

Методичні рекомендації

Тема семінарського заняття надзвичайно важлива, цікава, проблемна і дискусійна з огляду сучасного розуміння поняття держави та її ролі в житті людини та суспільства.

Опрацьовуючи питання даної теми студент має звернути увагу на виникнення держави, розгляд її представниками різних теорій та сучасне розуміння держави. При опануванні даної теми, належній підготовці групи заняття носитиме порівняльний і дискусійний характер.

Необхідно звернути увагу на класифікацію держав за формою правління, устрою та державного режимів, а також на функції держави, структуру її механізму, розкрити внутрішні і зовнішні функції держави Україна та виокремити характерні риси громадянського суспільства та правової держави.

При засвоєнні даної теми слід чітко з'ясувати і усвідомити історію формування даних понять, їх сутність. Саме інтегрований підхід і дозволить всебічно розкрити суть

держави та охарактеризувати її в цілому.

Література:

1. Правознавство: навч. посіб. для студентів неюрид. спец. ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Харків: Право, 2014. – 106 с.
2. Правознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Богачова Л.Л. та ін. - Харків: Фоліо, 2014. – 635 с.
3. Правознавство: Підручник / Г. І. Балюк Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський [та ін.]; відп. ред. О. В. Дзери. -- К.: Юрінком Інтер, 2017. - с. 632
4. Загальна теорія держави і права. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2010. – 584 с.

Тема 2. Основні характеристики права

1. Поняття та основні ознаки права. Функції права.
2. Норма права: поняття, структура та види.
3. Правовідносини: поняття та склад.
4. Конституція: поняття й види. Закони і підзаконні нормативні акти.

Самостійна робота

1. «Спільні та відмінні ознаки права й інших соціальних норм»

Подайте спільні та відмінні ознаки права й інших соціальних норм за схемою:

Право та інші соціальні норми	
Спільні ознаки	Відмінні ознаки

2. Складіть схему розподілу нормативно-правових актів на закони та підзаконні акти та їх види.

Мета: розкрити суть категоріального апарату і формування у студентів його розуміння поняття права, його ознак та функцій, засвоєння і вироблення вміння застосовувати студентами знань на практиці. Усвідомити категорію «правові відносини» та їх склад, а також з'ясувати суть та ієрархію нормативно-правових актів.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, технічні засоби навчання.

Ключові слова: право, ознаки права, функції права, регулятивна функція, охоронна функція, норма права, гіпотеза, диспозиція, санкція, конституція, юридична конституція,

фактична конституція, закон, підзаконний нормативно-правовий акт.

Методичні рекомендації

При розкритті першого питання необхідно розпочати з визначення сутності права та його ознак, вказати на головну ідею та соціальне призначення. Доцільно виокремити, що це поняття розкривається через сукупність нормативно-правових приписів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин.

Розкриваючи суть і зміст права, необхідно дати характеристику функціям права, вказати основні види функцій, а також розкрити особливості регулятивної та охоронної функцій.

Вивчення питання правових відносин варто розпочати із визначення суті та змісту цієї категорії, охарактеризувавши також її структурні елементи.

За загальною характеристикою Конституція — це, насамперед, основний закон держави. Крім того, вона визначає основи суспільного ладу. Будь-яка конституція виникає й діє передусім для того, щоб визначити устрій (лад) держави, а не суспільства, проте вона не може бути індиферентною до проблем суспільства. Розглядаючи дане питання варто звернути увагу, що у конституційному праві розрізняють фактичну і юридичну конституції. Фактична конституція існує в будь-якому (у тому числі безкласовому) суспільстві незалежно від того, чи має юридичне закріплення. Юридична конституція є офіційним визнанням фактичного стану речей, засобом правового впорядкування реальних суспільних відносин. Фактична і юридична конституції цілком самостійні явища, які не можна ототожнювати. Проте юридичну конституцію можна вважати похідною від фактичної. Також необхідно зазначити юридичні властивості конституції, її основні риси та критерії класифікації конституцій.

За юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на дві великі групи: закони і підзаконні акти.

В сучасній демократичній правовій державі закони посідають перше місце серед джерел права та є основою законності та правопорядку. Вивчаючи дане питання слід звернути увагу на ознаки закону, адже саме вони і виділяють закон у системі інших правових актів, додаючи йому якість верховенства.

Класифікація законів може проводитися за різними критеріями, Необхідно розглянути класифікацію за їх юридичною силою, за суб'єктами законотворчості, за предметом правового регулювання, за терміном дії, за структурою та за сферою дії.

Незважаючи на те, що в нормативному правовому регулюванні суспільних відносин головне й визначальне місце займає закон, підзаконні акти теж мають дуже важливе значення у житті будь-якого суспільства, відіграючи допоміжну і деталізуючу роль. Дайте визначення підзаконного нормативно-правового акту та вкажіть на їх види розміщені за ієрархією.

Література:

1. Правознавство: навч. посіб. для студентів неюрид. спец. ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Харків: Право, 2014. – 106 с.
2. Правознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Богачова Л.Л. та ін. - Харків: Фоліо, 2014. – 635 с.
3. Правознавство: Підручник / Г. І. Балюк Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський [та ін.]; відп. ред. О. В. Дзери. -- К.: Юрінком Інтер, 2017. - с. 632
4. Загальна теорія держави і права. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2010. – 584 с.

Тема 3. Основи конституційного законодавства України.

1. Конституція України – основний Закон держави.
2. Громадянство України.
3. Виборча система України.
4. Верховна Рада України – єдиний орган законодавчої влади в Україні.
5. Правовий статус і компетенція Президента України.
6. Кабінет Міністрів України: склад, порядок формування, повноваження.

Самостійна робота

1. Складіть порівняльну таблицю «Загальна характеристика змін до Конституції України»:

Запитання для аналізу	1996 р.	2004 р.	2010 р.	2014р.
Форма державного правління				
Повноваження у сфері виконавчої влади				
Законодавчий процес				
Загальна характеристика Верховної Ради та її повноважень				

2. Охарактеризуйте зміни до Конституції України, які були прийняті у 2010 році.

Мета: відповідно до робочої навчальної програми дисципліни формування поняттєво-категоріального апарату з відповідної теми семінару, а також систематизованих стійких знань студентів (слухачів) щодо державно-правового ладу в Україні.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, технічні засоби навчання.

Ключові слова: Конституція України, громадянство України, підстави набуття громадянства, умови прийняття до громадянства, підстави припинення громадянства, випадки втрати громадянства України, виборча система, мажоритарна, пропорційна та змішана виборчі системи, Верховна Рада України, повноваження ВРУ, Президент України, повноваження Президента України, Кабінет Міністрів України,

Методичні рекомендації

Слід звернути увагу на те, що сьогодні наука конституційного права використовує термін —конституція у кількох значеннях (як юридичну і фактичну), також вирізняють поняття формально-юридична конституція.

Найчастіше виокремлюють такі функції як: юридична, політична, ідеологічна, охоронна тощо.

Конституційний лад розуміється як фактична конституція або цілісна система відносин, які встановлюються та захищаються Конституцією України та інші нормативно-правові акти; як певний спосіб організації держави; як стан відносин, що характеризує державу як конституційну. Відповідно до основних засад конституційного ладу відносять наявність конституції, характер конституції, елементи форми держави (форма правління, устрою, політичного режиму), встановлені атрибути держави, мова держави, основні визначальні принципи відносин людини і держави, поділ державної влади на гілки влади тощо. Слід також пояснити сутність основних засад конституційного ладу.

В Конституції закріплені такі конституційні характеристики Української держави як: народовладдя, державний суверенітет та незалежність, республіканська форма правління, унітарність, визнання людини найвищою соціальною цінністю, соціальний захист людини, статус української мови як державної, поділ влади, гарантованість місцевого самоврядування, політична, економічна та ідеологічна багатоманітність, вища юридична сила Конституції України, рівність усіх людей тощо. Слід пояснити сутність названих характеристик.

Верховна Рада України – це загальнодержавний представницький орган, головною функцією якого в системі поділу влади є здійснення законодавчої діяльності. Вона також виконує контрольну й засновницьку функції.

При розгляді цього питання Ви також повинні приділити увагу питанню щодо статусу та повноважень народного депутата України, детально опрацювати відповідні статті Конституції України. Також спираючись на текст Конституції потрібно опрацювати питання про порядок роботи Верховної Ради, її структуру та повноваження. Для більш повного засвоєння матеріалу варто було б розробити схему структури Верховної Ради України.

Главою нашої держави є Президент України, котрий обирається громадянами України на основі загального, рівного та прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Повноваження та обов'язки Президента України

являють собою самостійне питання для вивчення. Особливий акцент при цьому потрібно зробити на тому, що за правовим статусом Президент не належить до жодної з гілок влади, що зумовлено його повноваженнями щодо Верховної Ради України, Кабміну, судової системи.

Другою гілкою влади є виконавча, система якої складається з Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій. Для більш чіткого засвоєння матеріалу бажано побудувати схему органів виконавчої влади України, визначивши центральний орган та підпорядковані йому елементи і паралельно позначивши, які правові акти може видавати кожна окрема ланка цієї системи.

Література:

1. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 14. – ст. 81.
2. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 25 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 27-28. – ст. 366.
3. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – ст.17.
4. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради. - 2015, № 37-38, ст.366.
5. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. (у редакції від 8 лютого 2007 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 40. – ст.290.
6. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14-15, № 16-17. – ст. 133.
7. Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 19. – ст.134
8. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 13, ст.222.
9. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – ст. 385.
12. Конституційне право України. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять / уклад. : Ю.Г. Барабаш, В.П. Колісник, Т.М. Слінько та ін. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2010. – 97 с.
13. Конституційне право України: навч. посіб. / В. О. Серьогін ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – 368 с.
1. Правознавство: навч. посіб. для студентів неюрид. спец. ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Харків: Право, 2014. – 106 с.
2. Правознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Богачова Л.Л. та ін. - Харків: Фоліо, 2014. – 635 с.

3. Правознавство: Підручник / Г. І. Балюк Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський [та ін.]; відп. ред. О. В. Дзери. -- К.: Юрінком Інтер, 2017. - с. 632

Тема 4. Судова система та правоохоронні органи України.

Правозахисна діяльність.

1. Система судоустрою в Україні. Конституційний Суд України.
2. Система правоохоронних органів України.
3. Поняття правоохоронної діяльності.

Самостійна робота. Обрати тему для доповіді з наступних запропонованих:

1. Право на справедливий суд: його складові.
2. Принципи побудови системи судів.
3. Форми участі народу у судочинстві.
4. Принцип державної мови судочинства.

Мета: відповідно до робочої навчальної програми дисципліни формування поняттєво-категоріального апарату з відповідної теми семінару, а також систематизованих стійких знань студентів (слухачів). Сприяти розвитку у студентів навиків аналізу положень норм діючого законодавства, робити власні висновки, узагальнення щодо питань теми навчальної дисципліни.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, технічні засоби навчання.

Ключові слова: Конституційний суд України, вимоги до судді КСУ, повноваження КСУ, склад КСУ, система судоустрою, спеціалізація судів, види місцевих судів, повноваження місцевих судів, види апеляційних судів, повноваження апеляційних судів, види і повноваження Вищого спеціалізованого суду, склад та структура Верховного суду, правоохоронні органи, прокуратура, служба безпеки України, правоохоронна діяльність, адвокатура, нотаріат.

Методичні рекомендації

При розкритті питання необхідно дати визначенню правосуддю, назвати й пояснити ознаки судової влади в Україні, функції та основні принципи її здійснення. Так, правосуддя - самостійна галузь державної діяльності, яку здійснює суд шляхом розгляду й вирішення в судових засіданнях в особливій установленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ. Головне призначення судової влади — охорона членів суспільства від будь-якого свавілля — як від свавілля громадян, так і від неправильних дій власне держави, її органів, посадових осіб. Без здійснення такої діяльності держава не може вважатися правовою.

Література:

1. Про Конституційний суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. Документ 2136-19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19/page>
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, № 31, ст.545.
3. Про національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 40-41, ст.379.
4. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 2-3, ст.12.
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 57. – ст.382.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 27, ст.282.
7. Про нотаріат: Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – ст.383.

Тема 5. Цивільне законодавство.

1. Поняття цивільних правовідносин.
2. Суб'єкти і об'єкти цивільних правовідносин.
3. Поняття, основні ознаки, види юридичних осіб.
4. Відповідальність у цивільному праві.
5. Спадкове право. Спадкування за законом і заповітом.

Самостійна робота:

1. Особисті немайнові відносини, пов'язані з майновими, та особисті немайнові відносини, не пов'язані з майновими відносинами: поняття та відмінні риси.
2. Як забезпечується індивідуалізація фізичної особи в цивільних правовідносинах?
3. Що таке «цивільна правоздатність»?
4. Що включає в себе зміст цивільної правоздатності?
5. В яких випадках можливе обмеження цивільної правоздатності фізичної особи?
6. Поняття та зміст цивільної дієздатності фізичної особи.
7. Елементи цивільної дієздатності фізичної особи.
8. Що означає «деліктоздатність» та з якого віку вона виникає?

9. Види дієздатності.

Мета: відповідно до робочої навчальної програми дисципліни формування поняттєво-категоріального апарату з відповідної теми семінару, а також истематизованих стійких знань студентів (слухачів) щодо цивільного законодавства.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, технічні засоби навчання.

Ключові слова: цивільне законодавство, особисті немайнові відносини, майнові відносини власності, цивільна правоздатність, цивільна дієздатність, юридична особа, фізична особа, довіреність, право власності, реквізиція майна, конфіскація майна, непереборна сила, правочин, спадкування, спільна власність, заповіт, цивільно-правова угода, представництво, застава, зобов'язання, віндикаційний та негаторний позов, позовна давність, строк та термін у цивільному праві, зобов'язальне право, боржник та кредитор, договір найму (оренди), договір підряду.

Методичні рекомендації

Слід визначити предмет цивільного права, проаналізувати майнові відносини та особисті немайнові відносини, які регулюються цивільним правом, дати визначення методу цивільного права та назвати його ознаки, зупинитися на співвідношенні цивільного права з іншими галузями права (конституційне право, адміністративне право, кримінальне право, сімейне право, трудове право, господарське право, екологічне право, цивільний процес.).

Вивчаючи дану тему перш за все необхідно засвоїти поняття цивільного права як самостійної галузі права та його відмінність від інших правових галузей. Особливу увагу слід приділити вивченню предмета цивільно-правового регулювання, який складають майнові та немайнові відносини. Цивільне право регулює головним чином майнові правовідносини, учасниками яких є фізичні та юридичні особи, а в окремих випадках – держава.

Потребує з'ясування і відмінність між поняттям цивільного права як галузі права і як галузі законодавства. При цьому необхідно засвоїти систему цивільного законодавства. Для кращого її розуміння доцільно розробити схему системи цивільного законодавства.

Пропонується ознайомитись з поняттям цивільної правоздатності та її змістом, порядком обмеження правоздатності; поняттям дієздатності; обсягом дієздатності різних категорій громадян; підставами і порядком обмеження дієздатності. Розглядаючи види дієздатності доцільно побудувати діаграми обсягу дієздатності різних категорій громадян, в основу яких слід покласти вид дієздатності (горизонтальна шкала) та об'єм прав (вертикальна шкала).

Особливу увагу слід приділити й вивченню такого питання, як право власності в Україні та його захист. Для цього необхідно сформулювати поняття власності в економічному розумінні і показати співвідношення його з поняттям права власності, з'ясувати відмінності у змісті поняття «право власності» в об'єктивному і суб'єктивному

розумінні. У відповідності з чинним законодавством слід чітко визначити форми власності, а також відповідних їм суб'єктів права власності. Необхідно сформулювати чітке уявлення і визначити поняття всіх правомочностей власника. Крім того, слід з'ясувати й об'єкти права власності, а також таку категорію, як «речі, вилучені з обігу» та «речі, обмежені в обігу».

Слід також детально розглянути й таке питання, як захист права власності - опанування даного питання має дуже важливе практичне й теоретичне значення. А тому необхідно старанно розглянути поняття в'їндікаційного, негаторного позовів і позову про відшкодування збитків та умови їх подання.

Необхідно виходити з того, що угода – це вольова правомірна дія громадян і організацій, спрямована на встановлення, зміну і припинення цивільних прав та обов'язків. Необхідно чітко засвоїти поняття недійсності угод, класифікацію недійсних угод.

Працюючи над питанням про цивільно-правовий договір та його види, слід засвоїти поняття договору, розглянути умови, які складають зміст договору. Важливим є розуміння моменту, з якого договір вважається укладеним. Крім того, слід пам'ятати, що оскільки договір є угодою, то на договори поширюються всі умови дійсності угод. Необхідно також засвоїти загальне положення про те, що одностороння відмова від виконання договору і одностороння зміна умов договору не допускаються, за винятком випадків, передбачених законом.

Для кращого розуміння видів договорів рекомендується скласти схему класифікації договорів в залежності від розподілу прав та обов'язків, від наявності зустрічного задоволення сторони в договорі, від моменту виникнення прав та обов'язків та ін. Доцільно також більш детально розглянути такі види цивільних договорів, як договір купівлі-продажу, договір майнового найму та договір позики.

Цивільно-правова відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності. Вивчаючи дане питання, необхідно ознайомитись з ознаками, характерними для цивільно-правової відповідальності, з'ясувати її функції та основні принципи, осмислити значення цивільно-правової відповідальності як засобу, спрямованого на додержання суб'єктами цивільних правовідносин приписів законодавчих актів.

Детально потрібно розглянути такі аспекти даного питання:

- примусовий характер застосовуваних до правопорушників заходів;
- майновий характер цивільно-правової відповідальності;
- засоби оперативного впливу на контрагента.

Необхідно твердо засвоїти перелік умов, які складають цивільні правопорушення. Особливу увагу слід приділити співвідношенню понять шкода та збитки.

Далі повинні бути розглянуті види цивільно-правової відповідальності. Так, в залежності від характеру порушених правовідносин розрізняють договірну та позадоговірну відповідальність. При множинності осіб в зобов'язанні, причетних до його порушення,

виникає часткова, солідарна або субсидіарна відповідальність. У випадках, коли правопорушення є результатом винної поведінки як боржника, так і кредитора, говорять про так звану змішану відповідальність.

Особливої уваги потребує вивчення розміру цивільно-правової відповідальності. Необхідно мати на увазі, що у цивільному праві діє принцип повного відшкодування збитків. Розгляньте особливості його прояву у договірних та позадоговірних зобов'язаннях, співвідношення збитків і неустойки (штрафу, пені), випадки підвищення і зниження розміру цивільно-правової відповідальності.

Строки – це важливий різновид юридичних фактів. Слід звернути увагу на поняття і значення позовної давності, поділ строків на загальні і скорочені, початок перебігу строку, особливості обчислення позовної давності. Необхідно вивчити наслідки закінчення строку позовної давності, правила зупинення, перерву й поновлення строків позовної давності. Слід також усвідомити правила про вимоги, на які позовна давність не поширюється. Розглядаючи питання про представництво і довіреність, Вам слід виходити з того, що представництво – це угода, укладена однією особою (представником) від імені другої особи (яку представляють) в силу повноважень, що ґрунтується на довіреності, законі або адміністративному акті і безпосередньо створює, змінює і припиняє цивільні права і обов'язки особи, яку представляють (ст. 62 ЦК). Важливо підкреслити, що не дозволяється здійснення через представників дій, які мають особистий характер (заповіт, усиновлення), або є особистим обов'язком (виконання робіт, виплата аліментів). Необхідно навчитися розрізняти два види представництва: добровільне та обов'язкове.

Найбільш поширеним на практиці є представництво, засноване на довіреності. Потрібно усвідомити поняття довіреності (не можна ототожнювати поняття довіреності як односторонньої угоди та як документу), знати строки дії і форми припинення довіреності. Важливо також з'ясувати які наслідки виникають при представництві без повноважень або з перевищенням повноважень. Крім того, слід навчитися відрізняти представництво за договором доручення від поруки як одного з видів забезпечення виконання основних зобов'язань.

Останнім питанням, яке слід осмислити працюючи над даною темою, є питання про спадкування за законом і за заповітом. Спадкуванням вважається перехід майна померлого (спадкодавця) до інших осіб (спадкоємців) у порядку, передбаченому ЦК України.

Слід звернути увагу на такі поняття як час відкриття спадщини, місце відкриття спадщини, особи, які мають бути спадкоємцями, усунення від спадщини. Необхідно чітко усвідомити різницю між спадкуванням за законом і спадкуванням за заповітом. У першому випадку слід знати спадкоємців першої та другої черги, а також порядок спадкування утриманцями, усиновленими та усиновителями. В другому випадку потрібно з'ясувати такі

поняття як заповіт, право на обов'язкову частку в спадщині, підпризначення спадкоємця, заповідальний відказ.

Суттєвим є з'ясування форми заповіту, яка повинна бути письмовою та нотаріально посвідченою, а також заповітів, які прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Слід також опрацювати питання виконання заповіту та прийняття спадщини, а також з'ясувати, які дії свідчать про прийняття спадщини. Важливим є осмислення питання про відмову від спадщини.

Велике практичне значення має вивчення такого питання, як видача свідоцтва про право на спадщину, строки його видачі та розподіл спадкового майна, а також особливості спадкування вкладів.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст.356.
2. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. – К.: Юрінком Інтер, 2014. - с. 976.
3. Правознавство: навч. посіб. / С. В. Дрожжина [та ін.] ; за ред. С. В. Дрожжиної. – К.: Знання, 2010. – 350 с.
4. Правознавство: навч. посіб. для студентів неюрид. спец. ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Харків: Право, 2014. – 106 с.
5. Правознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Богачова Л.Л. та ін. - Харків: Фоліо, 2014. – 635 с.
6. Правознавство: Підручник / Г. І. Балюк Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський [та ін.]; відп. ред. О. В. Дзери. -- К.: Юрінком Інтер, 2017. - с. 632

Тема 6. Сімейне законодавство.

1. Поняття та умови укладення шлюбу.
2. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя.
3. Підстави і порядок розірвання шлюбу. Визнання шлюбу недійсним.

Самостійна робота:

1. Пояснити співвідношення понять «укладення шлюбу» та «державна реєстрація шлюбу».
2. Ознайомитися зі змістом Правил реєстрації актів цивільного стану щодо реєстрації шлюбу.

3. Скласти перелік даних, які мають бути відображені в заяві про реєстрацію шлюбу.

4. Скласти перелік перешкод до реєстрації шлюбу та юридичних наслідків порушення вимог сімейного кодексу щодо цих обставин.

Мета: відповідно до робочої навчальної програми дисципліни формування поняттєво-категоріального апарату з відповідної теми семінару, а також систематизованих стійких знань студентів щодо сімейного законодавства України.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, технічні засоби навчання.

Ключові слова: шлюб, сім'я шлюбний договір, особисті права та обов'язки подружжя, майнові права та обов'язки подружжя, опіка, піклування,

Методичні рекомендації

Сімейне право включає правові норми, які регулюють особисті та майнові стосунки у сім'ї між чоловіком та дружиною, батьками і дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, а також порядок і умови усиновлення, припинення шлюбу, порядок реєстрації актів громадянського стану.

Основним правовим джерелом шлюбно-сімейних відносин є Сімейний кодекс України, який набрав чинності разом із уведенням в дію Цивільного кодексу України 1 січня 2004 року.

Перш ніж почати працювати над першим питанням теми, доцільним був би розгляд таких важливих питань, як сім'я, природне право людини на сім'ю, право людини на вибір організаційно-правових форм сімейного життя. Важливо усвідомити джерела і складові частини сімейного права України: народні традиції, звичаї, звичаєве право, моральні норми, біблейські канони та закон як джерело і складову частину сімейного права України.

Що ж стосується вивчення першого питання, то тут слід з'ясувати поняття шлюбу як форми організації сімейного життя чоловіка і жінки. Ключовими аспектами цього питання є з'ясування договірної основи шлюбу, права на шлюб, умов його виникнення та реалізації, поняття та значення шлюбного віку, свободи шлюбу як принципу сімейного права та її мети за законом України. Необхідно знати, які існують перешкоди до укладення шлюбу, підстави та наслідки визнання шлюбу недійсним, а також усвідомлювати особисто-правові наслідки укладення шлюбу.

Розірвання шлюбу слід розглядати як прояв принципу свободи шлюбу. Працюючи над даним питанням необхідно чітко розрізняти розірвання шлюбу в позасудовому порядку та розірвання шлюбу на підставі рішення суду. Цікавим є розгляд особливостей судового порядку розгляду справ про розірвання шлюбу. Слід засвоїти суб'єктивні та об'єктивні підстави розлучення, правове значення рішення суду про задоволення позову про розірвання шлюбу, момент розірвання шлюбу.

Розглядаючи особисті і майнові права та обов'язки подружжя необхідно з'ясувати критерій, який покладено в основу такого поділу. Слід детально з'ясувати такі особисті права й обов'язки подружжя, як право на вільний вибір заняття, професії і місця проживання, вибір прізвища, рівність у правах та обов'язках.

З'ясовуючи майнові права та обов'язки подружжя, необхідно розрізнити спільну сумісну власність і роздільне майно подружжя. Цікавим є розв'язання проблеми презумпції спільної сумісної власності, її матеріально-правового та процесуально-правового змісту. Важливо також з'ясувати правовий режим вкладів, внесених на ім'я одного з подружжя, правовий режим житлового будинку та іншого майна, зареєстрованого на ім'я одного з подружжя. Слід також розглянути поділ майна подружжя, аліментні відносини.

Працюючи над четвертим питанням, слід в першу чергу з'ясувати підстави виникнення прав та обов'язків батьків і дітей, а також такі моменти, як особисті та майнові юридичні відносини між батьками та дітьми; сімейні та аліментні юридичні відносини між іншими членами сім'ї та родичами, а також процедуру усиновлення.

Що стосується питання про опіку та піклування, то тут необхідно з'ясувати коло осіб, над якими встановлюється опіка та піклування; порядок призначення опікунів та піклувальників та вимоги до них; межі повноважень опікунів та піклувальників, зокрема угоди, для вчинення яких вимагається дозвіл органів опіки та піклування, та угоди, які не вправі вчиняти опікун та піклувальник.

Потрібно такж звернути увагу на поняття та суть шлюбного договору, умов його укладення та зміни.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст.135.
2. Сімейне право: Підручник / Дзера О. В. - К.: Юрінком Інтер, 2016. - с. 520.
3. Сімейне право України: підручник / Л.М. Баранова та ін. – К.: “Юрінком Інтер”, 2004. [Електронний ресурс] // Підручники онлайн. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua>
4. Правознавство: навч. посіб. для студентів неюрид. спец. ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Харків: Право, 2014. – 106 с.
5. Правознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Богачова Л.Л. та ін. - Харків: Фоліо, 2014. – 635 с.
6. Правознавство: Підручник / Г. І. Балюк Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський [та ін.]; відп. ред. О. В. Дзери. -- К.: Юрінком Інтер, 2017. - с. 632

1. Трудовий договір: поняття, умови укладення, форма, сторони і зміст.
2. Умови і порядок прийняття на роботу.
3. Дисциплінарні стягнення: порядок накладення і зняття.

Самостійна робота. Підготувати доповіді з наступних запропонованих питань.

1. Система трудового законодавства.
2. Правове регулювання трудового договору.
3. Робочий час і час відпочинку.
4. Правове регулювання оплати праці та трудової дисципліни.
5. Матеріальна відповідальність.
6. Правове регулювання охорони праці.
7. Індивідуальні та колективні трудові спори.

Мета: відповідно до робочої навчальної програми дисципліни формування поняттєво-категоріального апарату з відповідної теми семінару, а також систематизованих стійких знань студентів щодо трудового законодавства.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, технічні засоби навчання.

Ключові слова: трудові правовідносини, суб'єкти трудових правовідносин, колективний договір, трудовий договір, контракт, трудова книжка, робочий час, час відпочинку, дисциплінарне стягнення, матеріальна відповідальність, трудовий спір, колективний трудовий спір, трудовий арбітраж, примирна комісія, охорона праці.

Методичні рекомендації

Розпочинаючи вивчення означеної теми потрібно чітко усвідомлювати, що одним з основних прав та обов'язків людини і громадянина є конституційно закріплене право на працю. Саме праця дає можливість людині реалізувати себе як активного члена суспільства, розкрити свій творчий та науковий потенціал. Тому запропонована тема для студентів, котрих чекає напружене трудове життя, є вкрай необхідною.

Розпочати вивчення даної теми доцільно з ознайомлення з основними нормативними актами, що регулюють трудові відносини, головним серед яких є Кодекс законів про працю України, прийнятий 10 грудня 1971 року.

При розгляді питання про трудові правовідносини, необхідно пригадати з попередніх тем визначення правовідносин взагалі, а також відомих з теми «Цивільне законодавство» понять правоздатність, дієздатність, оскільки в цій темі зустрічаємо термін «трудова правоздатність». Також потрібно чітко усвідомити для себе, які права та обов'язки мають працівник та власник, котрі виступають сторонами трудових правовідносин.

Основним питанням теми є «Поняття, зміст та види трудового договору». Трудовий договір, як і будь-який договір, має умови. Вони поділяються на похідні, тобто встановлені законодавством, та безпосередні – такі, що розробляються договірними сторонами.

Безпосередні умови в свою чергу поділяються на необхідні (обов'язкові) та додаткові (факультативні).

Далі необхідно розглянути види трудових договорів. Для більш чіткого засвоєння матеріалу бажано було б скористатися схемами або іншими прийомами, що допомагають сконцентрувати увагу на головних моментах. Кожен з видів трудових договорів (безстроковий, строковий та такий, що укладається на час виконання певної роботи) має свої особливості, які повинні бути чітко засвоєні.

Окрему увагу слід приділити такому особливому виду трудового договору, як контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін, умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Потрібно запам'ятати, що контракт має ряд особливостей, яких не може бути у трудовому договорі (наприклад, виплата неустойки у випадку дострокового його припинення).

Важливе значення в трудових відносинах має такий момент, як переведення працівника на іншу роботу, яке допускається лише за згодою працівника, за винятком випадків, передбачених законодавством. Слід розрізнити поняття “переведення” на іншу роботу і “переміщення” працівника на тому ж підприємстві, установі або організації. Останнє не потребує згоди працівника.

Наступні питання стосуються припинення трудового договору. Серед цілої низки підстав припинення трудового договору, особлива увага приділяється випадкам, коли трудовий договір розривається за ініціативою працівника та припиняється з ініціативи власника або уповноваженого ним органу.

На сучасному етапі розвитку економіки України нерідко відбувається скорочення чисельності або штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва. Тому потрібно знати, яким категоріям працівників надається переважне право на залишення на роботі. Якщо ж працівника все ж таки звільнили, то він повинен знати свої права.

Наступне питання присвячене розгляду робочого часу. Потрібно запам'ятати, що чинне законодавство встановлює нормальну, скорочену і неповну тривалість робочого часу. Скорочена тривалість робочого часу встановлюється залежно від суб'єктів трудових правовідносин або від умов праці, а неповний робочий день або неповний робочий тиждень може встановлюватися за угодою між працівником і власником (уповноваженим ним органом) як при прийнятті на роботу, так і згодом. Також існують випадки, коли власник зобов'язаний встановити неповний робочий день або неповний робочий тиждень на прохання працівника. Для окремих категорій працівників може встановлюватись ненормований робочий день.

Людина не зможе повноцінно присвятити себе праці, якщо не матиме можливості

відпочивати, тому законодавством встановлено час відпочинку. Наступне питання полягає в розгляді видів часу відпочинку.

Кожен працівник зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на нього трудових обов'язків. Це відображається в понятті “матеріальна відповідальність”. Ви повинні чітко розрізнити підстави матеріальної відповідальності та умови покладання на працівника матеріальної відповідальності, а також пам'ятати, що матеріальна відповідальність може бути трьох видів – обмежена, повна, підвищена.

Необхідним компонентом трудових правовідносин є трудова дисципліна, за недотримання якої можуть бути застосовані заходи дисциплінарного стягнення – догана або звільнення. Крім дисциплінарних стягнень до порушника можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу.

Закінчуючи опрацювання даної теми, Ви повинні розглянути питання про індивідуальні та колективні трудові спори, з'ясувати механізм розгляду трудових спорів, особливості розгляду колективних трудових спорів (наявність спеціальної примирної процедури).

Останнім розглядається питання про пенсійне забезпечення. Воно є за своїм значенням додатковим і в якості найважливіших включає такі аспекти: види пенсій, підстави їх призначення, механізм їх нарахування.

Література:

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – додаток до № 50. – ст. 375.
2. Про колективні договори і угоди: Закон України від 1 липня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – ст.361.
3. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – ст.121.
4. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – ст.397.
5. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 3 березня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – ст.227.
6. Правознавство: навч. посіб. для студентів неюрид. спец. ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Харків: Право, 2014. – 106 с.
7. Правознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Богачова Л.Л. та ін. - Харків: Фоліо, 2014. – 635 с.
8. Правознавство: Підручник / Г. І. Балюк Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський [та ін.]; відп. ред. О. В. Дзери. -- К.: Юрінком Інтер, 2017. - с. 632

Тема 8. Господарське та фінансове законодавство.

1. Поняття, функції та види податків. Платники податків та об'єкти оподаткування.
2. Поняття, функції та структура банківської системи України.
3. Поняття підприємницької діяльності. Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності. Припинення підприємницької діяльності.
4. Поняття і види підприємств. Господарські товариства.

Самостійна робота

1. Дайте загальну характеристику фінансового права та його джерел.
2. У чому полягають особливості фінансових правовідносин.
3. Дайте загальну характеристику господарського права та його джерел

Мета: відповідно до робочої навчальної програми дисципліни формування поняттєво-категоріального апарату з відповідної теми семінару, а також систематизованих стійких знань студентів щодо фінансового та господарського законодавства України.

Обладнання: схеми, таблиці, слайди, технічні засоби навчання.

Ключові слова: фінансові правовідносини, державні доходи, неподаткові доходи, податок, податкова система, податок на прибуток, податок на додану вартість, об'єкт податку, місцеві податки та збори, мито, господарське право, суб'єкти господарського права, господарська діяльність, вільна підприємницька діяльність, дозвільна (ліцензована) підприємницька діяльність, суб'єкти підприємницької діяльності, асоціація, корпорація, концерн, промислово-фінансова група, холдингова компанія, казенне підприємство, мале підприємство, консорціум, господарські товариства, господарські об'єднання, акціонерне товариство, відкрите акціонерне товариство, закрите акціонерне товариство, господарський договір, господарське правопорушення, господарські санкції, господарський процес, господарський суд.

Методичні рекомендації

Фінансове право є галуззю права, норми якої регулюють сферу фінансової діяльності держави, тобто процес утворення, розподілу та використання фінансових ресурсів держави з метою виконання її завдань та функцій. При розгляді теми "Основи фінансового права" студенту слід звернути увагу на склад суб'єктів фінансових правовідносин, зокрема на повноваження органів публічної влади у сфері регулювання фінансової діяльності. Після засвоєння теми студент повинен орієнтуватись у питаннях правового регулювання

окремих видів фінансово-правових відносин, зокрема засадах бюджетної, податкової, банківської систем та основах грошового обігу у державі.

Література:

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 19-20, № 21-22. – Ст.144.
2. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - N 13-14, N 15-16, N 17. - Ст.112.
3. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців: Закон України від 15 травня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – Ст.263.
4. Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст.682.
5. Правознавство: навч. посіб. / С. В. Дрожжина [та ін.] ; за ред. С. В. Дрожжиної. – К.: Знання, 2010. – 350 с.
6. Господарське право: Підручник / В.С. Щербина -3-є вид. перероб. і доп. – К., 2006. – 656 с.
7. Податкове право: Навч. посібник / Н.Ю.Пришва. – К., 2010. – 368 с.
8. Фінансове право України: Підручник / За ред. М.П. Кучерявенка. – К., 2006. – 320с.

ЗАУВАГИ ДО ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Підготовка до семінарського заняття передбачає в першу чергу з'ясування суті питань плану з даної теми. Важливо вміти студенту читати підручник. Багаторазове читання без усвідомлення суті кожного даного положення, поняття без фіксування уваги на кожному з них користі не дасть. Тому слід просуватися далі в читанні тексту лише за умови розуміння прочитаного. Виписувати необхідно лише те, що потрібно запам'ятати і розуміти.

Для більш глибокого засвоєння матеріалу, розуміння логічної послідовності складових питань, сприйняття виступів однокурсників у ході семінарського заняття, а також уточнення своїх записів, у кожному питанні доцільно виділити основні поняття.

Звичайно, необхідно не лише глибоко засвоїти їх суть, але й особливо звернути увагу на взаємозв'язки та взаємодію.

Записи з першоджерел важливо продумати, що забезпечить поглиблення знання матеріалу і полегшить використання першоджерел на семінарському занятті.

Важливою складовою частиною роботи студента по підготовці до семінарського заняття є використання положень нормативно-правових актів, періодичної літератури, підручничого матеріалу.

Виступ студента на семінарському занятті повинен мати чітку форму закінченого міркування, тобто мати такі етапи: постановка питання, його розгляд, аргументація, висновки.

Не обов'язково брати на себе виклад всього питання з плану семінарського заняття. Можна і краще брати якусь частину, звичайно, дотримуючись послідовності в його з'ясуванні.

Участь в обговоренні питання повинна вилитись у доповнення, уточнення, зауваження та побажання.

При розгляді наукових категорій необхідно дати їх визначення, характеристику, розкрити особливості, які вони виражають.

З метою різнобічного і поглибленого вивчення питань семінарських занять необхідно створювати як з боку викладача, так і студента дискусію. Логіка її має відбуватися відповідно до чотирьох етапів, на яких реалізується:

1. Позиція. («На наш погляд...», «На нашу думку...», «Ми вважаємо...»).
2. Обґрунтування позиції. («Саме тому...», «На основі...»).
3. Приклад. («Приклади засвідчують...», «Наведемо приклад:»).
4. Висновки. («Із усього сказаного випливає...», «Таким чином...», «Отже...»).

Вироблення у студентів умінь ведення культури дискусії, переконливої аргументації свого погляду, а не категоричного твердження «Я так думаю!» дає студенту

під час семінарських занять навчитися логіці аналізу, оцінювання, та самооцінювання, дотримуватися культури поведінки і дискусії, мовлення і вимог полеміки, що в підсумку дає ефективну форму навчання критичному мисленню.

ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Із дисципліни «Правознавство» проводяться 2 модульні контролі. Терміни проведення визначає навчальна частина до початку семестру. Деканати (не пізніше ніж за два тижні до початку даного контролю) складають розклад їх проведення з кожної дисципліни.

Варіанти завдань модульного контролю готує лектор. Він оприлюднює їх та критерії оцінювання результатів успішності студентів, протягом двох перших тижнів семестру. Письмова форма модульного контролю є обов'язковою для кожного студента і становить дві академічні години. При визначенні модульної оцінки враховуються також результати поточного контролю, передбачених робочою навчальною програмою. Під час проведення модульного контролю студентам забороняється в будь-якій формі обмінюватись інформацією. За виявлені порушення викладач усуває студента від виконання контрольних завдань, не перевіряє роботу, оцінює її нулем балів і робить відповідний запис. Нуль балів виставляються і студенту, який не з'явився на підсумковий контроль. Якщо студент мав поважну причину, то з дозволу декана може скласти пропущений контроль у визначений деканом термін.

Структура завдання, критерії оцінювання відповідей з „Правознавства” затверджуються на засіданні кафедри теорії та історії держави і права.

Студенти, які з навчальної дисципліни за семестр атестовані оцінкою „незадовільно” (30-49 балів), зобов'язані скласти письмовий модульний контроль. Підсумковий модульний контроль можуть також скласти студенти, які бажають поліпшити семестрову оцінку, отриману за результатами двох модульних контролів. Оцінювання знань студентів на підсумковому модульному контролі здійснюється у 100-бальній шкалі з наступним переведенням у державну оцінку.

Студент, який не виконав усіх видів обов'язкових робіт (семінарських, практичних, індивідуальних, рефератів і т.д.) та має менше 29 балів, до підсумкового контролю не допускаються. Рішення про недопуск ухвалюються на засіданні кафедри і повідомляються студенту та в деканат.

Методика оцінювання успішності студентів залежить від виду навчальної дисципліни: а) суто лекційний курс; б) лекційно-практичний, лекційно-лабораторний або лекційно-семінарський курс; в) практичний або лабораторний курс.

Для суто лекційних дисциплін 50% балів оцінки модульного контролю складає результат письмової контрольної роботи, а решту 50% балів - сумарна оцінка за реферати з теоретичних проблем дисципліни та інші види індивідуальних завдань.

Для лекційно-практичних, лекційно-лабораторних або лекційно-семінарських дисциплін 50% балів оцінки модульного контролю виставляє лектор на підставі результатів

перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу дисципліни (теоретичний компонент оцінки). Теоретичний компонент оцінки складається з сумарних результатів контрольної роботи, рефератів та інших видів індивідуальних завдань. 50% балів (практичний компонент) виставляє викладач, який веде практичні, лабораторні або семінарські заняття. Практичний компонент оцінки модульного контролю лекційно-практичних, лекційно-лабораторних або лекційно-семінарських дисциплін складає поточна успішність - усні та письмові відповіді під час занять (не більше 30% балів), оцінка письмових домашніх завдань або підготовки, виконання та захисту лабораторних робіт (не більше 20% балів).

З метою більш детального ознайомлення студентів про організацію і проведення модульного та підсумкового (семестрового) контролю наводимо деякі пункти з *„Тимчасового положення про систему оцінювання навчальної діяльності, порядок переведення, відрахування та поновлення студентів, які навчаються за кредитно-модульною системою організації навчального процесу в УжНУ” від 5 лютого 2007 року:*

2. Організація і проведення модульного та підсумкового (семестрового) контролю.

„2.6. До модульних контролів студент допускається завжди. Виконання контрольних завдань здійснюється студентом індивідуально. Студент може звернутися до викладача за поясненням змісту контрольного завдання. Під час проведення модульного контролю студенту дозволяється користуватися матеріалами, які визначені кафедрою. Студенту забороняється в будь-якій формі обмінюватися інформацією з іншими студентами та користуватися матеріалами, крім дозволених”.

„2.7. Результати перевірки письмових контрольних завдань доводяться до відома студентів не пізніше ніж за два робочі дні з часу проведення модульного контролю. Студент, який не погоджується з оцінкою, має право звернутися до викладача і отримати ґрунтовне пояснення. У випадку незгоди з рішенням викладача, студент має право звернутися з письмовою апеляцією до завідувача кафедри не пізніше ніж на наступний робочий день після оголошення результатів. Викладач і завідувач кафедри у присутності декана факультету та студента повинні розглянути апеляцію протягом двох днів і прийняти остаточне рішення. У результаті апеляції оцінка студента не може бути зменшена.”

„2.11. ...Термін підсумкового модульного контролю встановлюється навчальною частиною університету. Розклад проведення підсумкового модульного контролю за місяць до його початку складається деканатами, затверджується проректором з навчальної роботи та вивішується на дошці оголошень”.

„2.12. Підсумковий модульний контроль у формі семестрового екзамену проводиться за навчальним матеріалом, визначеним робочою навчальною програмою дисципліни в повному обсязі за семестр. Для проведення семестрового екзамену лектор готує варіанти однакових (рівноважних) завдань (білети), які повинні охоплювати

навчальний матеріал з даної дисципліни за семестр. Структура завдання, критерії оцінювання відповідей затверджуються на засіданні відповідної кафедри.

Підсумковий модульний контроль у формі семестрового диф.заліку або заліку проводиться за навчальним матеріалом, визначеним робочою навчальною програмою дисципліни в повному обсязі за семестр. Для проведення семестрового заліку викладач готує варіанти однакових (рівноважних) питань та практичних завдань, які повинні охоплювати навчальний матеріал з даної дисципліни за семестр. Перелік питань та практичних завдань, критерії оцінювання відповідей затверджуються на засіданні відповідної кафедри. При проведенні семестрового заліку студент має мати при собі залікову книжку.

„2.15. Завдання, що виносяться на підсумковий модульний контроль, та критерії оцінювання результатів успішності студентів при його проведенні доводяться до відома студентів на початку кожного семестру.

2.16 Підсумковий модульний контроль з навчальної дисципліни студент може не складати, якщо він склав усі модульні контролю та його влаштовує підсумкова (семестрова) оцінка. Якщо студент з метою покращення оцінки виявив бажання складати підсумковий модульний контроль, то йому для цього надається одна спроба. При цьому підсумкова (семестрова) оцінка для таких студентів на екзамені не може бути зменшена.

Студент, який на підсумковому модульному контролі одержав незадовільну оцінку або не складав його з якихось причин, то він перескладає його перед комісією в письмово-усній формі у термін, визначений навчальною частиною.

Комісія створюється завідувачем кафедри. До складу комісії обов'язково входять лектор та завідувач кафедри. Комісія оцінює знання студента у 100-бальній системі та переводить її у державну семестрову оцінку. Екзаменаційна оцінка виставлена комісією є остаточною.

Розклад ліквідації семестрової академзаборгованості складається деканатом факультету і затверджується проректором з навчальної роботи.

„2.18. При порушенні студентом дисципліни при проведенні підсумкового модульного контролю екзаменатор усуває його від складання екзамену, виставляючи нуль балів і державну семестрову оцінку „незадовільно””.

РІВНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ (НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТА),

КРИТЕРІЇ ТА ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ

I. Початковий (елементарний) рівень

Критерії оцінювання	100-бальна оцінка	Оцінка		Примітка
		за національною системою екзамен / залік	за шкалою ECTS	
Студент володіє навчальним матеріалом на рівні елементарного розпізнавання окремих фактів, елементів, що позначаються окремими словами чи реченнями; може пояснити один-два юридичні терміни теми, викладає суть уривчастими, логічно незв'язаними реченнями; оволодів матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину теми.	0-34	Незадовільно/ не зараховано	F	Студент повинен до проведення підсумкового (семестрового) контролю покращити цю оцінку принаймні до показника FX (≥ 35 балів) під час чергування викладача на кафедрі. Без такого покращення він до підсумкового контролю не допускається.

II. Низький (рецептивно - продуктивний) рівень

Критерії оцінювання	100-бальна оцінка	Оцінка		Примітка
		за національною системою екзамен / залік	за шкалою ECTS	

Володіє матеріалом на низькому рівні, але вищому, за початковий (елементарний); здатний при допомозі викладача відтворити декількома простими реченнями частину навчального матеріалу теми, в тому числі і теоретичного поняття, виявляє знання і розуміння частини основних положень.	35-59	Незадовільно/ незараховано	FX	Студент допускається до проведення підсумкового (семестрового) контролю і зобов'язаний його пройти, йому надається можливість поліпшити оцінку в передбаченій формі контролю.
--	-------	-------------------------------	----	---

III. Середній (репродуктивний) рівень

Критерії оцінювання	100-бальна оцінка	Оцінка		Примітка
		за національною системою екзамен / залік	за шкалою ECTS	
Може відповісти на окреме питання з допомогою викладача; репродуктивно відтворити частину матеріалу теми.	60 - 63	Задовільно/ зараховано	E	Студент має право підвищити рейтинг на екзамені / заліку
З допомогою викладача може визначити окремі ознаки юридичних понять, аналізувати навчальний матеріал, порівнювати та робити висновки, а також виправляти допущені помилки.	64 - 73	Задовільно/ зараховано	D	

IV. Достатній (конструктивно - варіативний) рівень

Критерії оцінювання	100-бальна оцінка	Оцінка	Примітка
---------------------	-------------------	--------	----------

		за національною системою екзамен / залік	за шкалою ECTS	
Володіє основним змістом навчальної теми, в цілому самостійно відтворює значну частину навчального матеріалу теми; правильно розуміє і вживає юридичні терміни, самостійно розв'язує юридичні задачі, тестові завдання, вміє користуватися текстами нормативно-правових актів, словниками, здатний застосувати вивчений матеріал на рівні стандартних ситуацій, контролювати власні навчальні дії, наводити власні навчальні приклади на підтвердження певних положень.	74 - 81	Добре/ зараховано	C	Студент має право підвищити рейтинг на екзамені/ заліку

<p>Уміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати її на практиці; виправляти допущені помилки, добирати аргументи на підтвердження певних думок, вільно розв'язує задачі, тестові завдання, дає визначення понять, вміє аналізувати зміст нормативно-правових документів та знайти необхідні правові норми законів, складати таблиці, схеми; вміло оперує навчальним матеріалом на рівні теми, модуля, може самостійного його відтворювати та аналізувати. Виявляє творчі здібності, самостійно оцінює окремі нові факти, явища, ідеї, знаходить самостійно нові джерела інформації та вміло їх використовує відповідно до поставленої навчальної мети; володіє глибокими і міцними знаннями; вільно і ґрунтовно викладає, застосовуючи необхідну термінологію; самостійно складає таблиці, схеми, та структурно-логічні схеми із предмету; може підготувати відповідне повідомлення, проаналізувати нормативно-правові акти з проблеми.</p>	82-89	Добре/ зараховано	В	Студент має право підвищити рейтинг на заліку / екзамені
--	-------	----------------------	---	--

V. Високий (творчий) рівень

Критерії оцінювання	100-бальна оцінка	Оцінка		Примітка
		за національною системою екзамен / залік	за шкалою ECTS	

<p>Вільно висловлює думки (в тому числі і власні), самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту переконливу позицію до них; використовує набуті знання в нестандартних ситуаціях; переконливо обґрунтовує свою життєву позицію, узгоджуючи її із загальнолюдськими цінностями; виявляє особливі творчі здібності, самостійно розвиває власні обдаровання і нахили, вміє самостійно здобувати знання; висловлює власну позицію і переконливо її аргументує, набуває здібностей аналізу, оцінки, узагальнення та використання інформації в практичній діяльності за обраним профілем; бере участь у дискусіях і обізнаний із сучасним станом проблеми.</p>	<p>90-100</p>	<p>Відмінно/ зараховано</p>	<p>A</p>	<p>Студент має право підвищити рейтинг на екзамені/ заліку</p>
--	---------------	---------------------------------	----------	--

ПИТАННЯ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА ІСПИТ (ЗАЛІК)

1. Поняття та основні ознаки держави.
2. Функції держави.
3. Класифікація держав за їх формою.
4. Механізм держави.
5. Правова держава і громадянське суспільство.
6. Поняття та основні ознаки права.
7. Поняття та види соціальних норм.
8. Норма права: поняття, структура і види.
9. Правовідносини та їх склад.
10. Система права та система законодавства.
11. Закони і підзаконні нормативні акти.
12. Правопорушення: поняття, склад і види.
13. Юридична відповідальність та її види.
14. Конституція України: загальна характеристика.
15. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина, гарантії їх дотримання.
16. Громадянство України.
17. Виборче право та виборча система в Україні.
18. Правовий статус народного депутата України.
19. Правовий статус Президента України
20. Верховна Рада України. Законодавчий процес.
21. Кабінет Міністрів України: склад, порядок формування, повноваження.
22. Місцеві державні адміністрації.
23. Поняття і система органів місцевого самоврядування.
24. Система судів загальної юрисдикції в Україні. Конституційний Суд України.
25. Система правоохоронних органів України.
26. Система правозахисних органів. Адвокатура. Нотаріат.
27. Поняття і структура цивільного законодавства.
28. Суб'єкти та об'єкти цивільних правовідносин. Цивільні право- і дієздатність.
29. Правочини. Поняття договору і його види.
30. Форми власності. Захист права власності.
31. Спадкування за законом і заповітом.
32. Право громадян на житло і форми його реалізації.
33. Договір житлового найму. Права та обов'язки власників та наймачів житлового приміщення. Відповідальність наймача за невиконання договору житлового найму. Приватизація державного житлового фонду.
34. Шлюб. Умови і порядок укладання шлюбу. Шлюбний контракт.
35. Особисті та майнові права і обов'язки подружжя.
36. Припинення шлюбу та визнання його недійсним.
37. Права та обов'язки матері, батька та дитини. Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів.
38. Усиновлення (удочеріння). Опіка і піклування.
39. Трудовий договір: поняття, умови укладення, форма, сторони і зміст.

40. Прийняття на роботу.
41. Підстави і порядок припинення трудового договору.
42. Колективні договори та угоди.
43. Робочий час і час відпочинку. Робочий час і час відпочинку неповнолітніх. Оплата праці.
44. Дисциплінарна і матеріальна відповідальність працівника. Види матеріальної відповідальності.
45. Розв'язання індивідуальних та колективних трудових спорів.
46. Пенсійне страхування. Поняття та види пенсій в Україні.
47. Види державних допомог сім'ям з дітьми.
48. Поняття, функції та види податків.
49. Підприємницька діяльність, порядок державної реєстрації її суб'єктів.
50. Поняття і види підприємств.
51. Господарські товариства.
52. Екологічні права та обов'язки громадян.
53. Форми власності на землю.
54. Порядок вирішення земельних спорів.
55. Державна служба в Україні.
56. Поняття і склад адміністративного правопорушення. Види адміністративних стягнень.
57. Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх.
58. Поняття злочину та його ознаки. Склад злочину.
59. Обставини, що виключають кримінальну відповідальність: необхідна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця.
60. Види кримінальних покарань.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Базова

I. Нормативні акти

1. *Конституція України*: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141.
2. *Про внесення змін до Конституції України*: Закон України від 8 грудня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 2. – ст. 44.
3. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 р. (втратило чинність) // Вісник Конституційного суду України. – 2010. – № 5. – ст. 36.*
4. *Про відновлення дії окремих положень Конституції України*: Закон України від 21 лютого 2014 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. - № 11. - ст.143.
5. *Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)*: Закон України від 2 червня 2016 р. // Відомості Верховної Ради. - 2016, № 28, ст.532.
6. *Декларація про державний суверенітет України* від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 31. – ст.429.
7. *Акт проголошення незалежності України* від 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – ст.502
8. *Про правонаступництво*: Закон України від 12 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 46. – ст.617
9. *Загальна декларація прав людини* // Права людини: Міжнародні договори України. Декларації, документи. – С.18-24.
10. *Конвенція про захист прав людини і основних свобод*: Вчинено в Страсбурзі 22 листопада 1948 р.: Офіц. переклад із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11 // Голос України . – 2001. – 10 січ. – С.6-8.
11. *Конвенція про права дитини* // Права людини: Міжнародні договори України: Декларації, документи. - С. 123-146
12. *Про громадянство України*: Закон України від 18 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 13. – ст. 65 (з наступ. змін. та допов).

13. *Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства*: Закон України від 22 вересня 2011 року // Голос України. – 2011. – 10. – 25.10.2011. – № 199(з наступ. змін. та допов).

14. *Про національні меншини в Україні*: Закон України від 25 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – ст.529(з наступ. змін. та допов).

15. *Про політичні партії в Україні*: Закон України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 23. – ст.118(з наступ. змін. та допов).

16. *Про об'єднання громадян*: Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – ст.504 (з наступ. змін. та допов).

17. *Про молодіжні та дитячі громадські організації*: Закон України від 1 грудня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – ст.2 (з наступ. змін. та допов).

18. *Про свободу совісті та релігійні організації*: Закон України від 23 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 25. – ст.283 (з наступ. змін. та допов).

19. *Про звернення громадян*: Закон України від 2 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – ст.256 (з наступ. змін. та допов).

20. *Про засади державної мовної політики*: Закон України від 3 липня 2012 р. // Відомості Верховної Ради . - 2013, № 23, ст.218 (з наступ. змін. та допов).

21. *Про освіту*: Закон України від 5 вересня 2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017, № 38-39, ст.380.

22. *Про вищу освіту*: Закон України від 1 липня 2014 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004 (з наступ. змін. та допов).

23. *Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні*: Закон України від 11 грудня 2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 15. – ст.232 (з наступ. змін. та допов).

24. *Про військовий обов'язок і військову службу*: Закон України 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – ст.385 (з наступ. змін. та допов).

25. *Про альтернативну (невійськову) службу*: Закон України від 12 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – ст.188 (з наступ. змін. та допов).

26. *Про вибори Президента України*: Закон України від 5 березня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 14. – ст. 81 (з наступ. змін. та допов).

27. *Про вибори народних депутатів України*: Закон України від 17 листопада 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10-11. – ст.

73 (з наступ. змін. та допов).

28. *Про статус народного депутата України*: Закон України від 17 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – ст.17 (з наступ. змін. та допов).

29. *Про місцеві вибори*: Закон України від 14 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради. - 2015, № 37-38, ст.366 (з наступ. змін. та допов).

30. *Про статус депутатів місцевих рад*: Закон України від 11 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 40. – ст.290 (з наступ. змін. та допов).

31. *Про регламент Верховної Ради України*: Закон України від 10 лютого 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14-15, № 16-17. – ст. 133 (з наступ. змін. та допов).

32. *Про комітети Верховної Ради України*: Закон України від 4 квітня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 19. – ст.134 (з наступ. змін. та допов).

33. *Про Кабінет Міністрів України*: Закон України від 27 лютого 2014 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 13, ст.222 (з наступ. змін. та допов).

34. *Про центральні органи виконавчої влади*: Закон України від 17 березня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – ст. 385 (з наступ. змін. та допов).

35. *Про місцеві державні адміністрації*: Закон України від 9 квітня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20-21. – ст.190 (з наступ. змін. та допов).

36. *Про місцеве самоврядування в Україні*: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – ст.170 (з наступ. змін. та допов).

37. *Про Конституційний суд України*: Закон України від 13 липня 2017 р. (Відомості Верховної Ради . - 2017, № 35, ст.376.

38. *Про судоустрій і статус суддів*: Закон України від 2 червня 2016 р. // Відомості Верховної Ради України . - 2016, № 31, ст.545.

39. *Про національну поліцію*: Закон України від 2 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради. - 2015, № 40-41, ст.379.

40. *Про прокуратуру*: Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради. - 2015, № 2-3, ст.12.

41. *Про Службу безпеки України*: Закон України від 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 57. – ст.382 (з наступ. змін. та допов).

42. *Про адвокатуру та адвокатську діяльність*: Закон України від 5 липня 2012р. // Відомості Верховної Ради . - 2013, № 27, ст.282.

43. *Про нотаріат*: Закон України від 2 вересня 1993 р. // Відомості

Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – ст.383 (з наступ. змін. та допов)..

44. *Кодекс законів про працю України* від 10 грудня 1971 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – додаток до № 50. – ст. 375 (з наступ. змін. та допов)..

45. *Про колективні договори і угоди*: Закон України від 1 липня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – ст.361 (з наступ. змін. та допов).

46. *Про оплату праці*: Закон України від 24 березня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 17. – ст.121 (з наступ. змін. та допов).

47. *Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності*: Закон України від 15 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – ст.397 (з наступ. змін. та допов).

48. *Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)*: Закон України від 3 березня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 34. – ст.227 (з наступ. змін. та допов).

49. *Про державну допомогу сім'ям з дітьми*: Закон України від 21 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 5. – ст.21 (з наступ. змін. та допов).

50. *Про пенсійне забезпечення*: Закон України від 5 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – ст.10 (з наступ. змін. та допов).

51. *Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи*: Закон України від 8 липня 2011 р. // Офіційний вісник України від 23.09.2011. – 2011. – № 71, стор. 11. – ст. 2667.

52. *Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування*: Закон України від 8 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 2-3. – ст.11 (з наступ. змін. та допов).

53. *Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування*: Закон України від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 49-51. – ст.376 (з наступ. змін. та допов).

54. *Про недержавне пенсійне забезпечення*: Закон України від 9 липня 2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – ст.372 (з наступ. змін. та допов).

55. *Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам*: Закон України від 18 травня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 33-34. – ст.404 (з наступ. змін. та допов).

56. *Податковий кодекс України* від 2 грудня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. - 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112) (з наступ. змін. та допов).

57. *Цивільний кодекс України* від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – ст.356 (з наступ. змін. та допов).

58. *Сімейний кодекс України* від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – ст.135 (з наступ. змін. та допов).

59. *Господарський кодекс України* від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 19-20, № 21-22. – ст.144 (з наступ. змін. та допов).

60. *Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань*: Закон України від 15 травня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – Ст.263 (з наступ. змін. та допов).

61. *Про господарські товариства*: Закон України від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – ст.682 (з наступ. змін. та допов).

62. *Про ліцензування певних видів господарської діяльності*: Закон України від 01 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2000 р. - № 36. - Ст. 299 (з наступ. змін. та допов).

63. *Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом*: Закон України від 14 травня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України України. - 1992, № 31, ст.440 (з наступ. змін. та допов).

64. *Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень*: Закон України від 18 листопада 2003 р.» // Відомості Верховної Ради України. - 2004 . - № 11.- Ст. 137 (з наступ. змін. та допов).

65. *Про захист від недобросовісної конкуренції*: Закон України від 7 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 36. – ст.164 (з наступ. змін. та допов).

66. *Про захист економічної конкуренції*: Закон України від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – ст.64 (з наступ. змін. та допов).

67. *Про систему гарантування вкладів фізичних осіб*: Закон України від 23 лютого 2012 р.» // Відомості Верховної Ради України. - 2012. - № 50. - Ст. 564 (з наступ. змін. та допов).

68. *Земельний кодекс України* від 25 жовтня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – ст.27.

69. *Житловий кодекс Української РСР* від 30 червня 1983 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1983. – додаток до №28. – ст.573 (з наступ. змін. та допов).

70. *Про приватизацію державного житлового фонду*: Закон України від 19 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – ст.524. (з наступ. змін. та допов).

71. *Про охорону навколишнього природного середовища*: Закон України від 25 червня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – ст.546 (з наступ. змін. та допов).

72. *Податковий кодекс України* від 02 грудня 2010 р. // Відомості

Верховної Ради України. – 2011. – № 15-16, № 17 – ст. 112 (з наступ. змін. та допов).

73. *Кодекс України про адміністративні правопорушення* від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. Додаток до № 51. – ст.1122 (з наступ. змін. та допов).

74. *Про державну службу*: Закон України від 10 грудня 2015 року // Відомості Верховної Ради, 2016, № 4, ст.43 (з наступ. змін. та допов).

75. *Кримінальний кодекс України* від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – ст.131 (з наступ. змін. та допов).

Підручники та посібники

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

2. Бандурка О. М., Понікаров В. Д., Попова С. М. Податкове право. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 312 с.

3. Господарське право: загальна частина : навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р., Юнін О. С., Юніна М. П. та ін.]. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2019. 262 с.

4. Господарське право: курс лекцій у 2 ч. Курс лекцій: у 2 ч. Ч. 1 та 2. Харків: Право, 2008. 496 с.

5. Державна служба в Україні: адміністративно-правовий вимір: монографія / А. Б. Грищук. – Львів: 2018. – 232 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Derzhavna%20sluzhba%20v%20Ukraini%20administratyvno-pravovyi%20vymir.pdf

6. Екологічне право України. Підручник (гриф МОН України) для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / За ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х.: Право, 2009. 328 с.

7. Загальна теорія держави і права. Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2010. 584 с.

8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: наук.-практ. коментар [за заг. ред. С.В. Петкова, С.М. Морозова]. - К.: Центр учбової літератури, 2012. 1248 с.

9. Конституційне право України. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять / уклад. : Ю.Г. Барабаш, В.П. Колісник, Т.М. Слінько та ін. Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2010. 97 с.

10. Конституційне право : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука ; [О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.] ; передм. М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
11. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
12. Лапкін А. В. Організація судових та правоохоронних органів України : навч. посіб. у схемах / А. В. Лапкін. Вид. 6-те, змін. і допов. Харків : Право, 2017. 168 с
13. Основи господарського права України: Підручник / Сальман І.Ю. К.: Юрінком Інтер, 2016. с. 90.
14. Податковий кодекс України: постатейний коментар: у 2 ч. Частина перша / В. В. Білоус, Л. К. Воронова, О. О. Головашевич та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Х.: Право, 2011. Ч. 1. 704 с.
15. Податкове право України : підручник / [О. О. Головашевич, А. М. Котенко, Є. М. Смичок та ін.] ; за ред. М. П. Кучерявенка, Н. А. Маринів. Харків : Право, 2019. 440 с.
16. Правознавство: навч.-метод. посіб. для студентів ВНЗ / Херсон. держ. ун-т, Каф. історії та теорії права і держави; Уклад.: Галуцько В.М. та ін.; за заг. ред. В.М. Стратонова. - Херсон: Вид-во Грінь Д.С. вид., 2015. 319 с.
17. Волошкевич, Г. А. Джолос, С. В. Дробот, Ж. А. Коваль, Т. В. Комзюк, В. Т. Кононенко, Ю. С. Мойсієнко, Шаповал, Т. Б. (2019) *Правознавство: підручник для студентів ВНЗ.*
18. Правознавство: навч. посіб. для студентів неюрид. спец. ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. - Харків: Право, 2014. 106 с.
19. Правознавство: підруч. для студентів ВНЗ / Богачова Л.Л. та ін. - Харків: Фоліо, 2014. – 635 с.
20. Правознавство: Підручник / Г. І. Балюк Е. Ф. Демський, В. С. Ковальський [та ін.]; відп. ред. О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2017. с. 632.
21. Сімейне право: Підручник / Дзера О. В. К.: Юрінком Інтер, 2016. с. 520.
22. Теорія держави і права [Текст] : посіб. для підгот. до держ. іспитів / [Д. В. Лук'янов та ін.] ; за заг. ред. О. В. Петришина. - 4-те вид., допов. і змін. - Харків : Право, 2015. 201 с.
23. Трудове право: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В. В. Жернаков, С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко та ін.; за ред. В. В. Жернакова. Х. : Право, 2012. 496 с.
24. Трудове право України: підручник / за заг. ред. М. І. Іншина В. Л. Костюка. К.: Юрінком Інтер, 2017. с. 600.
25. Фінансове право: підручник / М. П. Кучерявенко, О. О. Дмитрик, О.

А. Лукашев та ін.; за ред. М. П. Кучерявенка. Х. : Право, 2016. 440 с.

26. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. К.: Юрінком Інтер, 2014. с. 976.

27. Цивільне право України: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах. / За ред. проф. Р.Б. Шишки (кер. авт. кол.), Ч. 1. Загальна. К.: Видавництво Ліра-К, 2018. 736 с.

Інтернет ресурси з проблем правознавства

1. <http://www.un.org/ru> - *Офіційний сайт Організації Об'єднаних Націй.*
2. <http://www.rada.gov.ua> – *Офіційний веб-портал Верховної Ради України.*
3. <http://www.president.gov.ua> - *Офіційне інтернет-представництво Президента України.*
4. <http://www.kmu.gov.ua> – *Урядовий портал Кабінету Міністрів України.*
5. <http://www.court.gov.ua> – *Офіційний веб-портал Судової влади України.*
6. <http://www.ombudsman.kiev.ua> - *Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.*
7. <http://www.carpathia.gov.ua> - *Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної державної адміністрації*
8. <http://www.zakarpat-rada.gov.ua> - *Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної ради.*

Науково-методичне видання

ТУРЯНИЦЯ Вікторія Василівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка
кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету
ДЗВО «Ужгородського національного університету»

Методичні рекомендації обговорені і схвалені до друку на засіданні кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету ДЗВО «УжНУ» (протокол № 11 від 23 травня 2022 року).

Навчально-методичний посібник схвалено на засіданні науково-методичної комісії юридичного факультету ДЗВО «УжНУ» (протокол № 3 від 13 червня 2022 року).

Відповідальний за випуск

Дьордяй Василь Степанович, юрист,
кандидат фізико-математичних наук

Мова українська

Комп'ютерний набір, верстка та коректура авторські

Підписано до друку 3 червня 2022

Формат 60x84/16 Гарнітура

Папір офсетний. Ум. друк. арк. 1 д.а.

Обл.-вид. аркушів 1.03.Тираж 300

Видавництво

Ужгородського національного університету „Говерла”
88015, м.Ужгород, вул.Капітульна, 18